

**Çocuk ve
Dil Hakları
Raporu**

DİLSEL VE KÜLTÜREL HAKLARI İZLEME

Çocuk ve Dil Hakları Raporu

Savaş DEDE

Diyarbakır, Ekim 2020

DİLSEL VE KÜLTÜREL HAKLARI İZLEME

Çocuk ve Dil Hakları Raporu

Diyarbakır, Ekim 2020

Yazar:

Savaş Dede

Editör:

Ulaş Güldiken

Mijanpaj:

Zafer Tüzün

Tora Ziman û Çanda Kurdî

Diclekent Mah. Selahattin Eyyubi Bul. Altın-4 Sitesi C Blok Altı No:53/E
Kayapınar - Diyarbakır

Web: www.torakurdi.org

E-mail: info@torakurdi.org

Tel: 0549 660 22 21

Bu rapor Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu rapor içeriğinden yalnızca Önce Çocuklar Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

<i>Özet</i>	6
<i>Giriş</i>	7
Metod	8
Dil ve Çocuk Haklarına Dair Sorunlar	9
Devletin Negatif ve Pozitif Yükümlülükleri Bağlamında Kürtçe	12
Sivil Toplum Aktörlerinin Sorunları	14
Dil ve Çocuk Haklarına Çözüm Önerileri	15
Siyasi Reformlara İlişkin Öneriler	15
Sivil Toplum Aktörleri İçin Öneriler	16
<i>Sonuç</i>	17
<i>Kaynakça</i>	18

Özet

Bu rapor, çocukların anadilde eğitim hakkının engellenmesi durumunda ortaya çıkan sorunları tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır.

Raporun veri toplama tekniği olarak odak grup kullanılmıştır. Görüşme, Diyarbakır'dan 5'i kadın 9'u erkek 14 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Zoom platformu üzerinden yapılan görüşmeye katılanların tümü çocuklara yönelik faaliyet yürüten sivil toplum temsilcileridir.

Raporun teorik kısmının oluşturulmasında Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme temel çerçevede ele alınmıştır.

Yapılan izleme çalışmasında anadilde eğitim hakkının engellenmesi nedeniyle şu sorunların ortaya çıktığı tespit edilmiştir:

- a. Devlet, anadiline yönelik talepleri terörlere ederek, bu alandaki yükümlülüklerinden kaçmaktadır.
- b. Devletin bu tavrı, sivil toplum kuruluşlarının yükünü artırmaktadır.
- c. Sivil toplum kuruluşları devletin yarattığı bu eksikliği, neden olduğu bu ayrımcılığı ortadan kaldırmaya çalışırken bir yandan da çalışmalarının devlet tarafından terörlere edilmeyle uğraşmaktadır.
- d. Devletin anadilde eğitime yaklaşımı ve alandaki çalışmaları engellemesi, çocuklarda "öğrenme problemi" ve buna bağlı olarak bir dizi psiko-sosyal sorun yaratmaktadır.
- e. Dilin çocuk eğitimi başta olmak üzere eğitimden dışlanması, dilin kamusal alanda zayıflatılmasına neden olmakta, bu nedenle Kürtçe "hane içi" bir dile dönüşmektedir.
- f. Bu olgu, aynı zamanda dilin prestijinin düşmesine neden olmaktadır.
- g. Dil hakkına müdahale bir yandan hafızanın yok edilmesi şeklinde de olurken öbür yandan dilin kendini çağa adapte etme şansı da ortadan kalkmaktadır.

Dille ilgili temel sorunların ortadan kalkması için de katılımcıların siyasal reformlara ve sivil toplum aktörlerine yönelik tavsiyeleri ise şunlardır:

- a. Kürtçe resmi dil olarak kabul edilmeli, özellikle Kürt siyasetçilerin siyaset dili Kürtçe olmalıdır.
- b. Farklı branşlardaki derslerin de Kürtçe verilebilmesi için mücadele edilmelidir.
- c. Sivil toplum aktörleri arasında koordinasyon sağlanmalıdır.
- d. Eğitimde teknolojik kaynaklara ağırlık verilmeli, özellikle Kürtçe öğreten akıllı telefon uygulamalarının sayısı artırılmalıdır.
- e. Başta müzik olmak üzere sözlü kültüre yönelmeli, dilin toplumsal alanda kullanımı için de aktif çalışma yürütülmelidir.
- f. Basın ve yayın kanalları güçlendirilmeli, Zarok TV ve benzeri platformlarla işbirliği artırılmalıdır.

Giriş¹

Çoğu hukuki metinde² “18 yaşını doldurmamış her insan” çocuk olarak kabul edilir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin (ÇHS) ikinci maddesi, taraf devletlerin sözleşmedeki hakları “*kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, (...) ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin*” tanıdığını ve taahhüt ettiğini söyleyerek çocuk kelimesinin teknik bir terimden ziyade onu var eden maddi ve soyut tüm anlam bileşenlerini içeren bir kavram olduğunu göstermektedir. Benzer bir tanımlı dil için de yapmak yerinde olur. Dil, salt iletişimi sağlayan bir teknik değil, kültür dediğimiz yaşam deseninin kendini en belirgin bir şekilde gösterdiği form veya kavramdır. Bu nedenle de dil “*toplumsal bir olaydır*”³ ve kimliğin en önemli ifadelerinden biridir.⁴

Kimliği somut ya da fiziki olarak sürdürülebilir kılan, gelecek nesillerdir. Onu soyut olarak sürdürülebilir kılan ise kültür ve onun en önemli öğelerinden biri olan dildir. Çocuğun kendi anadilini baskı altında kalmadan kullanması ve anadilinde eğitim alması kendi kimliği için yaşamsal öneme sahip olduğu gibi bilişsel gelişimi için de kritik öneme sahiptir⁵ ve bu nedenle de “çocuk haklarında ana ilke; gelişim hakkı”dır.⁶ Tüm bunlardan dolayı anadili, toplumun ve özellikle de belli bir toplumun çocuklarının bütün anlam dünyasını kendi yaşam aurasına göre inşa etmesini mümkün kılan bir kavramdır.

Önce Çocuklar Derneği’nin Kürt Dil ve Kültür Ağı ile işbirliği içerisinde Etkiniz AB desteğiyle yürüttüğü Dilsel ve Kültürel Hakları İzleme çalışması kapsamında altı tematik rapor hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu temalardan biri olan “Çocuk ve Dil Hakları” konusunu ele alan bu rapor, anadilin öneminden hareketle yıl-

1 Çalışmaya değerli katkıları için Dr. Cuma Çiçek, Cevahir Sadak Düzgün, Ömer Fidan ve odak grup görüşmesine katılan tüm katılımcılara teşekkür ederim.

2 Örneğin 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Türkiye’nin de 14 Eylül 1990 günü imzalamış olduğu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

3 Lévi-Strauss, Claude. 2012. *Yapısal Antropoloji*. Çeviren Adnan Kahiloğulları. Ankara: İmge. S.91.

4 Izsák-Ndiaye, Rita. 2017. *Dilsel Azınlıkların Dil Hakları, Pratik Uygulama Rehberi*. Cenevre: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. S. 7.

5 Izsák-Ndiaye, age. S. 11

6 Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancaktar, ve Rifat Murat Önok. 2018. *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara: Seçkin. S. 699.

larca konuşulması yasaklanan, günümüzde ise hukuki olarak böyle bir yasak olmamasına rağmen gerek resmî kurumlarda yasaklı olması gerekse de dil alanında çalışan sivil kurumlar üzerindeki politik baskıdan dolayı yasaklı hali zımni olarak devam eden Kürt dili bağlamında çocuk ve anadil meselesini araştırmayı ve tartışmayı amaçlamaktadır.

Çocuk ve dil tanımlarından da anlaşıldığı üzere bir kültürün veya kimliğin varlığını maddi ve manevi olarak sürdürülebilmesi için onun üyelerinin kendi dilinde ve kültüründe yaşaması ve eğitim görmesi elzemdir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin ÇHS'ye dair 2008-2011 aralığını kapsayan genel yorumlarına bakıldığında⁷ da Komite'nin eğitime özel bir önem atfettiği ve taraf devletlerin yerli halkın çocuklarına yönelik politikalarının *eğitim ve sağlık alanlarında* Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımcılık yasağının ihlali yol açtığını belirtmektedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye taraf olan Türkiye, sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerine çekince koyarak sözleşmeyi 1923 tarihli Lozan Antlaşması'na ve 1982 Anayasasına göre yorumlayacağını bildirmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Türkiye azınlık tanımını sözleşmenin metninden farklı olarak "*ırk, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken*"e göre değil sadece din tanımı üzerinden yapacağını, Kürt kimliğini de bu nedenle azınlık olarak ele almayacağını; Anayasa'daki tek dil rejimini sürdüreceğini ifade ederek Kürt çocuklarının kendi dillerinde eğitim almasının önünü kesmiş olmaktadır. Sözleşmenin ikinci maddesinin fiilen ihlali anlamına gelen⁸ çekince, sadece bir engelleme olarak kalmamakta, devletin bir asimilasyon tekniğine dönüşmektedir. Bu raporun amacı da Kürt çocuklarının kendi dillerini özgürce kullanmasının engellenmesine dair sorunları ve bu alanda çalışan sivil toplum kurumlarının sorunlarını ortaya koymak ve çözüm önerileri sunmaktır.

Metod

Çalışmada Mayring'in⁹ tanımladığı şekliyle öznel anlamlandırmanın sosyal ortama bağlı olarak nasıl ortaya çıktığının ve kurum temsilcilerinin kolektif tutum ve görüşlerinin anlaşılabilmesi için veri toplama tekniği olarak odak grup tekniği kullanılmıştır. Pandemi koşullarından dolayı yüz yüze görüşmek mümkün olmadığından görüşmeler zoom platformunda, sekiz farklı kurumdan 14 kişinin katılımıyla

⁷ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2008 – 2011. Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi.

⁸ GİYAV. 2019. *İnternet Medyası Çocuk Hak İhlali İzleme Raporu*. Diyarbakır: GİYAV. S. 8.

⁹ Mayring, Philipp. 2011. *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Çeviren Adnan Gümüş ve M. Sezal Durgun. Ankara: BilgeSu. S. 82

gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların beşi kadın, dokuzu erkektir. Görüşme 150 dakika sürmüştür. Görüşmede *çocuk, dil hakları ve bu alandaki çalışmaların önemi, sivil toplum aktörlerinin temel problemleri, 2020 yılı içerisinde bu alanda yaşanan hak ihlalleri ile dilsel haklar için hem kamu otoritesi hem de sivil toplum aktörleri için politika önerileri* gibi başlıklarda tartışma yapılmıştır. Görüşme, katılımcıların izni ile kaydedilmiş ve daha sonra rapor için analiz edilmiştir.

Dil ve Çocuk Haklarına Dair Sorunlar

Çocukluğun ne zaman başladığı (tam doğum ya da gebeliğin başlangıcı gibi)¹⁰ teorik ve hukuki olarak tartışılmalı olsa da onlar için anadilinin en önemli konu haline geldiği belki de ilk aşama eğitim-öğretim faaliyetlerine başlanılan anaokulu ya da ilkokul çağıdır.¹¹ Anadilinden başka bir dilde eğitime başlamanın çocuklar üzerinde olumsuz etkisi olduğu hem genel¹² hem de Kürt çocukları özelinde¹³ yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.¹⁴ Çocuk eğitiminin aile, okul ve öğrenci üçgeninde sürdüğü göz önüne alınırsa öğretmenin tutumundan ailenin Türkçe bilmemesi ya da az bilmesine kadar bir dizi sistemsel sorun ortaya çıkmakta ve bu erken yaşta bir “öğrenememe” travmasına yol açmaktadır.¹⁵

Çocuk, eğitime başladığı günden üniversiteye başladığı güne kadar “sistem”in diline teslim edildiği için, yani eğitim kurumlarının çoğu devlet tekelinde veya onun iznine bağlı çalışabilir durumda olduğu için devlet sisteminin dönüştürülmesinin önemi artmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye, anadilde eğitim hakkını Lozan Antlaşması’ndaki azınlık tanımı ve 1982 Anayasası’nın 42/9 maddesiyle yasaklamıştır. Bu durum Kürt dilinin statüsüz bırakılmasına neden olmuştur. Katılımcılar da statüsüzlüğü Kürtçeye yapılan baskılar içerisinde en derin etkisi olan faktör olarak tanımlamışlardır.

ÇHS’nin 30. maddesi azınlıkları soya, dine ve dile göre tanımlamakta, gerek *azınlık gerek yerli halktan olan çocukların kendi kültüründen yararlanmak-*

10 Tezcan ve diğ., Age. S. 90-93

11 “Yazı ağırlıklı” eğitim dışındaki alanlarla uğraşan, örneğin müzik, katılımcıların bazıları çocukların hamilelik döneminde bile belli seslerden etkilendiğini ve bunun gelişimleri üzerinde belirleyici olduğunu iddia etmişlerdir.

12 Alidou’dan akt. Ndiaye. Age. S. 11.

13 Coşkun, Vahap, ve Nesrin Uçarlar M. Şerif Derince. 2010. *Dil Yarısı, Türkiye’de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri*. Diyarbakır: DİSA.

14 Ayrıca BM Genel Kurulu 2001 yılında, ÇHDS’ne yaptığı bir numaralı yorumda taraf devletlerden sözleşmenin 29. maddesine göre eğitimin “Çocuğun ana-babasına, kendi kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşee ülkenin ulusal değerlerine ve kendisininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi”ne yönelik olmasını istemiştir.

15 Çağlayan, Handan. 2014. *Aynı Evde Aynı Diller / Kuşaklar Arası Dil Değişimi Eğilimleri, Sınırlar, Olanaklar*: Diyarbakır Örneği. Diyarbakır: DİSA. S. 98-103

tan, kendi dinine inanmaktan ve kendi dilini kullanmaktan alıkonamayacağını belirtmektedir. 29. madde ise çocukların eğitim hakkını düzenlemektedir. Buna göre çocuğa verilecek eğitim kişiliğinin, kendi kültür, dil ve değerlerinin, doğal çevreye ve diğer kimliklere saygının geliştirilmesini amaçlamalıdır. 17. maddeye göre ise taraf devletler, çocukların toplumsal, ruhsal,ahlaki ve bedensel gelişimine katkı sağlayan her çeşitli ulusal ve uluslararası bilgi ve belgelerden yararlanmasını sağlamalıdır. Ayrıca taraflar, çocuklara yönelik kitapların üretim ve yayılmasını ayrıca teşvik etmekle yükümlüdürler.

Izsák-Ndiaye'nin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu raporda da¹⁶ gösterdiği gibi azınlıkların kendi dilini kullanabilmesi eğitimde kaliteyi artırmakta, dezavantajlı grupların toplumsal hayata katılımını sağlamakta, kamusal hizmetlere erişimi kolaylaştırmakta ve tüm bunlardan kaynaklı olarak toplumsal çatışma riskini de azaltmaktadır. Öte yandan Jummins,¹⁷ son 40 yılda yapılan 200'e yakın deneysel çalışmaya dayanarak çiftdillilik ile öğrencilerin dilsel, bilişsel ve akademik başarıları arasında doğru orantı olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcılar da kurumsal çalışmalarındaki deneyimlerine dayanarak tek dilliliğin dayatılması sonucunda çocuklarda öğrenme problemi ortaya çıktığını, çocukların özgüven sorunu yaşadığını, sadece diline değil kendi kültürünü var eden müzik, sanat gibi olgulara da yabancılaştığını ifade etmişlerdir. Oysa ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel yönleri de olan anadilini kullanma hakkı devlet tarafından "hukuk"i alana havale edilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'de ise resmi eğitim kurumları, Fidan'ın da dile getirdiği gibi¹⁸ salt eğitimi değil, ideolojik, politik amaçlı eğitimi hedeflemektedir. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan ve halen anayasal güvence altında olan¹⁹ Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun da amacının "tek insan" yetiştirmek olduğu kanun gerekçesinde²⁰ açıkça belirtilmiştir. *Tekdillileştirme* ile ifade edilen bu durum, "çocukların kendi dillerini, kültürlerini, kimliklerini ve tüm özsaygılarını değersizleştirirken, onları yabancı bir eğitim dilini kavramaya zorlayan zalimce bir öğretim şeklidir".²¹

16 Izsák-Ndiaye, age. 11-17.

17 Jummins, Jim. 2013. «Dilsel Azınlık Öğrencilerinin Eğitim Başarısının Altında Yatan Temel Psikodilsel ve Sosyolojik Esaslar.» *Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet* içinde, düzenleyen: Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson, Ajit K. Mohanty ve Minati Panda, çeviren Burcu Yalçinkaya. 59-79. Ankara: EĞİTİM-SEN.

18 Fidan, Omer. 2020. *Rewşa Zıman û Peverdehiya bi Kurdî li Tirkîyeyê*. Amed : Komelaya Berî Her Tîştî Zarok. S.1.

19 1982 Anayasası madde:174/1.

20 Can, Cahit. 2011. *Cumhuriyet Devrimi ve Öngörülemez Bugünü*. İstanbul :Kaynak. S.43.

21 Benson, Carol. 2013. «Çokdilli Bölgelerde En Etkili Eğitimin Tasarlanması: Çiftdilli Modellerin Ötesine Geçmek.» *Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet* içinde, düzenleyen: Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson, Ajit K. Mohanty ve Minati Panda, çeviren Burcu Yalçinkaya, 114-140. Ankara: EĞİTİM-SEN.

Katılımcılara göre dile dair en temel sorun devlet baskısı ve politikalarıdır. Dile yönelik politikalarla sadece dil değil, onun var ettiği ve var ettirildiği anlam dünyası da asimile edilmekte ve her alanda “egemenin dili” baskın olmaktadır. Anadilde eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürekli baskı ve siyasetin gölgesinde yürütülmesi Kürtçe eğitimin kamusal alandan çekilmesine neden olmakta ve eğitim hane içiyle sınırlı kalmaktadır. Böylece dilin toplumsal, çocuğun ise etnik kimliğinin kodları zayıflatılarak asimilasyona hız kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Baskı altındaki bir dil, çocukların kişilik olarak kırılma olgusuyla birleşince anadil hakkının engellenmesi, psiko-sosyal açıdan daha büyük travmalara yol açabilmektedir. Ayrıca bu kırılma ve travmatik olgular “hayatın normal akışı”nı bozan, pandemi gibi kriz durumları ya da anomik durumlarda dile yönelik çabaların daha az sonuç vermesine neden olmakta, başka ifadeyle toplumun ilgili tüm kesimlerinin bu tarz krizlere karşı daha kırılma hale gelmesine yol açmaktadır. Zira katılımcıların çoğu yapılan çalışmaların pandemi döneminde daha güç hale geldiğinden şikâyet etmişlerdir.

Katılımcılara göre, sistematik bir baskı ve engellemeyle karşı karşıya olan Kürtçe, “hane içi” bir dile dönüşmektedir. Böylece teknik eğitimden yoksun kalan dilin prestiji de azalmaktadır. Katılımcılar da özellikle toplumsal hiyerarşinin görüldüğü yerde dilin Türkçeye dönüştüğünü kendi deneyimlerinden örneklerle ifade etmişlerdir.

Bu sorunlara ek olarak, özellikle Kürtçenin bir statüsünün olmaması ve kamusal alandan dışlanmanın verdiği “ihtiyaç duymama” olgusundan kaynaklı Kürtçeyi etkin bir şekilde kullanan kalifiye eleman sorunu ortaya çıkmaktadır. Çoğu sivil toplum kuruluşunun işe alımlarında bile Kürtçe sınırlı oranda ve işe alımlardaki temel tercih nedeni değil ancak “ek tercih nedeni” olarak kalmaktadır.²² Bu nedenle de dile dair çalışmalar ekonomik bariyerlerle de karşılaşmakta ve dil politikaları sürdürülebilir olamamaktadır.

Görüşmede çocukların dil haklarına dair ortaya çıkan bir diğer sorun ise eğitim kaynaklarının, özellikle teknolojik kaynakların yetersizliği²³ ve var olan kaynakların teknolojiye göre revize edilmemesidir. Görüşmecilere göre teknolojik gelişmenin iyice belirleyici olduğu günümüzde Kürtçe eğitime ilişkin bilgisayar programları

22 Bu durumda da devletin üzerine düşen pozitif yükümlülüğü yerine getirmekten uzak olduğu belirtilmelidir. Zira Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre 2020 yılında ataması yapılmış olan 19.910 öğretmen kontenjanının sadece bir tanesi “Yaşayan Diller ve Lehçeler (Kürtçe-Zazaki)” kontenjanı için ayrılmıştır. Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı. 2020. «Sözleşmeli Öğretmen Olarak Atama Yapılacak Alanlar İle Başvuruya Esas Olacak Taban Puan Ve Kontenjan Listesi.» T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Personel Genel Müdürlüğü*. 21 08. Erişildi: 10 28, 2020. <http://personel.meb.gov.tr/www/2020-haziran-sozlesmeli-ogretmen-atama-takvimi-ve-kontenjanlar/icerik/1029>.

23 Bir yıl içerisinde Kürtçe basılan çocuk kitapları sayısı sadece 82'dir.

veya akıllı telefon uygulamaları gibi imkanlar oldukça kısıtlıdır. Bunların geliştirilmesi için gerekli ekonomik kaynaklar önemli bir sorun oluşturmaktadır. Devletin anadilde eğitime destek vermek bir yana ona yönelik faaliyetleri sürekli engellediği ve kriminalize ettiği bir ortamda fon kaynağı olarak bağımsız araştırma kurumları ve STK'lar kalmaktadır. Fakat çoğu görüşmeci sadece Kürtçeye yönelik araştırma projelerine maddi destek bulmakta oldukça zorlandıklarını dile getirmişlerdir.

Görüşmede ortaya çıkan diğer bir sorun ise Kürtçeye dair yapılan çalışma arşivlerinin azlığıdır. Son beş yılda belediyeler başta olmak üzere kurumlara yapılan saldırılarda arşiv ve istatistikler bilinçli şekilde yok edilmiştir. Bu nedenle Kürtçeye dair en önemli sorun belki de kamunun elinde bulunan ve “sorunların varlığını” ortaya koyacak bilgi ve belgelerin yok edilmiş olmasıdır. Başka deyimle hafızanın oluşmasının engellenmesi ya da var olan hafızanın yok edilmesi anlamına gelen bu durumda sivil toplum aktörlerinin elinde Kürtçenin sosyo-lingüistik durumuna dair veri ve bilgiler son derece sınırlı miktarda olmaktadır.

Katılımcılar arasında tartışılan ana konulardan biri de dil kaybı ve aile içinde kullanılan dil/diller meselesi olmuştur. Bazı katılımcılar dilin sadece aile içerisinde kullanımının dil kaybını önlemeye yetmeyeceğini vurgularken, çoğunluk aile içerisinde var olan dilin henüz yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olamayacağını dile getirmişlerdir. Fakat aileler içerisinde de pedagoji konusunda yanlış veya eksik bilgi sorunu bulunmaktadır. Katılımcılara göre, kurumlarıyla bir şekilde temasa geçen ebeveynler arasında “iki dilli insan hiçbir dili doğru kullanamaz” gibi yanlış bilgiler bulunmakta, bu yanlış bilgiler çocuğun kendi anadilinden uzak tutulması konusunda bahane ve meşruiyet aracı yapılmaktadır.

Son olarak 2020 yılı başından itibaren Türkiye’de de etkili olmaya başlayan COVID-19 pandemisinin eğitim üzerinde yarattığı olumsuz etkiye bakıldığında²⁴ pandemi koşullarında anadilde eğitime dair var olan sorunların derinleşmemesi mümkün değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi eğitimin aile, okul ve öğrenci üçgeninde yürütüldüğü düşünülürse pandemi koşullarında ailenin üzerindeki yükün iyice arttığı; ailenin Türkçe bilmemesi ya da onu eğitimde kullanmayacak kadar az bilmesinin eğitim kalitesini düşürdüğü kolaylıkla tahmin edilebilir.

Devletin Negatif ve Pozitif Yükümlülükleri Bağlamında Kürtçe

Tüm bu veri ve tespitlerden hareketle çocuk ve dil haklarına dair en önemli problemin, devletin konuya yaklaşımı ve müdahalesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

24 EĞİTİM-SEN, 2020. *Pandemi Koşullarında Eğitim Araştırması*. Erişildi : 11.02, 2020. <https://egitimsen.org.tr/pandemi-kosullarinda-egitim-arastirmasi/>

Bu nedenle de devletin Kürtçe ve Kürt çocuklarının anadil hakkına yönelik tavrı *negatif ve pozitif yükümlülükler* temelinde açıklanmaya çalışılacaktır. Negatif yükümlülük, devletin insan hakları konusunda “müdahalede bulunmama” yükümlülüğü olarak ifade edilebilir. Kişinin tüm haklarını kullanmasının devletçe engellenmemesi anlamına gelir ki kültürel haklar ve dil hakları bunların en önemlileri arasındadır. Pozitif yükümlülük ise devletin vatandaşlarının yararına, onların haklarını korumak için müdahalede bulunmasıdır. Bu açıdan eğitim hakkı başta olmak üzere toplumun kültürel varlığını koruyabilmesi için devletin maddi ve soyut imkanları kullanmasını ifade eder.²⁵

Kürtçenin Türkiye’deki durumuna bakıldığında ise yukarıdaki yükümlülüklerin tam tersi bir durumun ortaya çıktığı görülür: Devlet, dilin kullanımını engellemekte (negatif müdahale), sınırlı olarak tanıdığı hakların kullanımını (pozitif müdahale) ise imkânsız kılmaktadır. Devletin bu konudaki tavrı şu şekilde sınıflandırılabilir:

a. Politizasyon: Terörize etme olarak da adlandırılabilir. Dil, başta iletişim ve kültürle ilgili bir kavramdır. Fakat Kürtçe söz konusu olduğunda devlet tüm olay, olgu ve talepleri sürekli politik bir sorun haline getirmekte, bu şekilde kendi tavrını hem belli bir kitlenin ırkçı-milliyetçi duygularına hitap etmek için kullanmakta hem de Kürtçeye dair durumları illegalize ederek haklara engel olmaya devam etmektedir.²⁶

b. Kriminalizasyon: Politik düzeyde ortaya çıkan yukarıdaki maddeden biraz farklı olarak sosyo-politik alandaki tavrı ifade etmektedir. Kürtçenin günlük hayatta kullanımı, çeşitli saldırılara neden olmakta,²⁷ devlet ise Kürtçeyi politize ederek ve söz konusu saldırılara karşı cezasızlık politikası yürüterek, ki burada aktif soruşturma yükümlülüğü de bulunmaktadır, onu sosyal alanda da kriminal bir olgu haline getirmektedir.

c. Marjinalizasyon: Sürekli politik alana havale edilen, toplumsal alanda kriminal bir olgu olarak görülmeye başlanan Kürtçe nihai olarak marjinal bir konuma itilmekte, dilin kullanımı çoğunlukla marjinal bir eylem olarak görülmektedir. Sonuç olarak anadili Kürtçe olanlar bile Kürtçe konuşmaktan çekinir hale gelmektedir.

25 Shelton, Dinah, ve Ariel Gould. 2013. «Positive and Negative Obligations.» *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* içinde, düzenleyen: Dinah Shelton, 1-12;12-12. Oxford: Oxford University Press. S. 1/12.

26 Sürece dahil olan medyanın kültürel meseleleri nasıl politize ettiğine dair bir örnek: Aydınlik Gazetesi. 2020. *Kışkırtmaya net cevap: Kürtçe tiyatro değil örgüt propagandası yasaklandı!* 15 10. aydinlik.com.tr/haber/kiskirtmaya-net-cevap-kurtce-tiyatro-degil-orgut-propagandasi-yasaklandi-220729

27 Dikkat çekici bir örnek için: Yeni Yaşam Gazetesi. 2018. *‘Kürdüz’ dediği için öldürüldü: 2006’da da kardeşleri öldürülmüş.* 23 12. Erişildi: 10 28, 2020. <https://yeniyaşamgazetesi.com/kurduz-dedigi-icin-olduruldu-2006da-da-kardesleri-oldurulmus/>

d. Prestijleştirme: Yukarıda sıralanan maddelere ek olarak Kürtçenin ekonomik hayattan dışlanması, Kürtçenin kullanımını bir ihtiyaç olmaktan çıkarıp bir tercih, hatta belli durumlarda politik bir tercih haline getirmektedir. Bu da dilin sosyo-politik ve ekonomik alandan dışlanmasına ve daha az tercih edilerek prestijinin azalmasına neden olmaktadır.

e. Hafızasızlaştırma ve dilkırımı: Yukarıdaki çıkarımlar birlikte değerlendirildiğinde denebilir ki Türkiye'nin Kürt diline dair politikası toplumsal hafızayı yok etmekte ve Kangas'ın ifadesiyle dilkırımına dönüşmektedir. Ona göre bir ulusu, insanlarını fiziksel olarak öldürmeden yok etmenin bir yolu da dilkırımıdır. Dilkırım, egemen dili her alanda baskın kılıp azınlıkların ve diğer dezavantajlı kimliklerin dilini yok etme stratejisidir.²⁸

Sivil Toplum Aktörlerinin Sorunları

Buna bağlı olarak da dilin korunup gelişmesini amaç edinen sivil kurum ve örgütler dahil toplumun tümünde şu sorunlar baş göstermektedir:

a. Sürdürülebilirlik: Dil politikaları, kurum ve örgütlerin amaçları sürdürülebilir olamamaktadır. Bu durum da alandaki çalışmaları "istikrarsız" bir görünüme sokmakta, alanda çalışan kişi ve kurumlar haliyle mali ve insan kaynakları konusunda sorunlarla yüz yüze kalmaktadır. Ayrıca sürdürülebilirlik olmadığı için arşivleme başta olmak üzere hafıza oluşturma ya mümkün olmamakta ya da bu tarz çalışmalar kesintiye uğramaktadır.

b. İşbirliği ve Koordinasyon Eksikliği: Özellikle dilin sürekli politize edilmesi gibi dışsal sorunlar ve baskı nedeniyle yaşanan içsel sorunlardan kaynaklı olarak kurum, örgüt ve aktörler arasında işbirlikleri sınırlı düzeyde kalmakta ve alanda çalışan aktörler arasında göz ardı edilmeyecek düzeyde bir koordinasyon sorunu yaşanmaktadır.

c. Yabancılaşma ve Oto-Asimilasyon: Bu durum, beraberinde *kendine yabancılaşma, güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, içe kapanma* duygularını içeren bir *yabancılaşmayı*²⁹ getirmekte ve oto-asimilasyona dönüşmektedir.

d. Modern Araçlardan Yoksunluk: Yukarıdaki sorunların yanı sıra sivil toplum aktörleri, Kürtçenin kullanımı, yaygınlaştırılması ve eğitimi alanında farklı yaş grubundaki çocukların kullanabileceği akıllı telefon uygulamaları, bilgis-

28 Tove, Skutnabb-Kangas. 2000. *Linguistic Genocide in Education—Or Worldwide Diversity and Human Rights?* London: Lawrence Erlbaum Associates. s. 312

29 Seeman'ın formüle ettiği anlamda kullanılmıştır. İçerikteki beş unsurun tümünü eşit oranda içermese de sosyo-politik baskının sosyo-psikolojik bir olguya ve yabancılaşmaya dönüşmesi anlamında rapora uygun bir kavramdır. Seeman, Melvin. 1959. «On the Meaning of Alienation.» *American Sociological Review* 6 (24): 783-791.

yar oyunları, farklı yaş gruplarına özgü eğitim ve hikâye kitapları gibi modern araçlardan yoksundur.

e. *İş Yükü*: Katılımcılar, ayrıca dilin formel olarak öğretilmemesinin yani devlet kurumlarının dil eğitimine dahil edilmemesinin bu amaçla faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları üzerindeki yükü artırdığını ifade etmişlerdir.

Dil ve Çocuk Haklarına Çözüm Önerileri

Siyasi reformlara ilişkin öneriler

Kürtçe resmi dil olarak kabul edilmelidir: Katılımcılara göre yüz yıllardır süren baskıyı geriletmek için en temel araç olan eğitime bilinçli olarak engel konulmaktadır. Dile dair tüm engellerin aşılması için öncelikle Kürtçenin resmi dil olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Dil ve kültür ayrımına engel olunmalıdır: Katılımcılara göre kentin dili Türkçe olduğundan aileler de çocukların kentsel hayata katılımı için onlara Türkçe öğretmektedirler. Bunun önüne geçilmesi için Kürtçenin çok dilli bir politika çerçevesinde sosyal yaşamın tüm alanlarının dili haline getirilmesi ve dil ile kültür ayrımının derinleşmesine engel olunması gerekmektedir.

İlgili tüm kurumlar desteklenmelidir: Bir diğer öneri ise var olan tüm kurumların desteklenmesi yönünde olmuştur. Katılımcılardan birine göre TRT'nin Kürtçe yayın yapması, devletin kendi isteğiyle değil, 90'lardan bu güne Kürt basın ve yayının mücadelesiyle olmuştur. Bunun için de TRT Çocuk gibi kanalların Türkçenin yanı sıra Kürtçe ve Arapça yayın yapması gibi devlet kurumları üzerinde de baskı artırılmalıdır.

Siyasetin dili Kürtçe olmalıdır: Siyasetçiler içerisinde Kürtçe konuşabilen ve konuşan sayısı azdır. Hem siyasetçinin hem de siyasetin dili Kürtçe olmalıdır.

Dilin politikası: Dil kültürel, sanatsal bir olgu olarak daha geniş çerçevede değerlendirilmelidir. Örneğin müzik ezgisi, hikâye (*çîrok*), Kürt kültürüne özgü bir gelenek veya giysi bile dilin soyut formlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle dile dair tüm kurumların eşgüdümünü sağlayacak, dili tüm bu alanlarda koruyacak ve onu ön plana çıkaracak bir dil politikasına ihtiyaç vardır.

Anadilde seçmeli dersler: Sadece Kürtçenin öğretilmesi için değil, farklı alanlarda Kürtçe verilecek seçmeli dersler de Kürt çocuklarının eğitim kalitesini arttıracaktır. Katılımcılardan da bu yönde öneri gelmiştir. Fakat seçmeli ders konusu da yine resmi düzenlemelerle kısıtlanmış bulunmaktadır. Fî-

dan'ın³⁰ da ifade ettiği gibi eğitim gören milyonlarca Kürt çocuğu olmasına rağmen Kürtçe eğitim için istihdam edilen öğretmen sayısı 30'dan daha azdır.³¹

Sivil toplum aktörleri için öneriler

Koordinasyon ve eşgüdüm: Öncelikle bu alanda çalışan STK'lar arasında iletişim ve koordinasyon güçlendirilmesi gerekmektedir. Kürt Dili ve Kültürü Ağı toplantısında³² da Çocuk Kurumları Masası, koordinasyon kurulu oluşturulmasını tavsiye etmiştir.

Kaynak artırımı ve teknolojiye yönelme: Görüşmeciler, kaynakların çeşitlendirilmesi ve teknoloji temelli araçların üretilmesinin elzem olduğunu vurgulamışlardır. Özellikle teknolojinin hızla gelişimi, eğer bu gelişime ayak uyduruluyorsa verimin artırılması, teknolojiye ayak uydurulmıyorsa çağın çok gerisinde kalma gibi bir durum yaratmaktadır. Bu nedenle sivil toplum aktörleri çalışmalarında kaynak eksikliği ve teknoloji faktörünü mutlaka göz önünde bulundurmalıdır. Ayrıca Kürt Dil ve Kültür Ağı'nın kuruluş toplantısında, Yazarlar Masası, çocuk edebiyatıyla ilgili çalışmaların artırılmasını önermiştir.

Toplumsal farkındalık çalışmalarının önemi: Tek dillilik, iki dillilik ve çok dillilik gibi konularda kamusal alanda yaygın olan yanlış ya da eksik bilgilere karşı aktif mücadele edilmeli ve çok dilliliğin çocuğun kişisel ve bilişsel gelişimine katkıları konusunda kamuoyu doğru bir şekilde bilgilendirilmelidir. Bu konuda toplumsal farkındalığın artmasına dönük çalışmalara özel bir önem verilmelidir. Ayrıca konu kapsamında Kürtçeyle ilgili özgün araştırmalar artırılmalıdır.

Basın ve yayın kanallarının güçlendirilmesi: Bu konuda, görüşmede özellikle Zarok Tv'nin önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Dil ve Kültür Ağı'nın kuruluş çalıştayında³³ tüm masaların hemfikir olduğu konulardan biri de Zarok Tv'nin güçlendirilmesi, Kürt kültür ve tarihini konu alan yayınların bu kanalda daha fazla gösterilmesi olmuştur. Bundan dolayı da diğer sivil toplum kurum ve aktörlerinin Zarok Tv'ye desteklerini artırması gerekmektedir.

30 Fidan, Omer. 2020. *Wek Hêmeya Bîngêhîn a Çandê Zîmanê Dayîkê û Bîkaranîna Wî*. Amed : Komeleya Berî Her Tîştî Zarok. S.11.

Izsák-Ndiaye, Rita. 2017. *Dilsel Azınlıkların Dil Hakları, Pratik Uygulama Rehberi*. Cenevre: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. S. 7.

31 Fidan, ayrıca tüm engellemelere rağmen 2014-15 yılında Millî Eğitim Bakanlığının açmış olduğu Kürtçe seçmeli derslere 85. 000 çocuğun başvurduğunu ifade etmiştir. Fidan, Omer. 2020. *Rewşa Zîman û Pêwerdehiya bi Kurdî li Tirkîyeyê*. Amed : Komelê Berî Her Tîştî Zarok. S.5.

32 Aksi belirtilmediği sürece kuruluş toplantısına ait tüm notlar, şu kaynaktan alınmıştır: Fidan, Omer. 2020. *Wek Hêmeya Bîngêhîn a Çandê Zîmanê Dayîkê û Bîkaranîna Wî*. Amed : Komeleya Berî Her Tîştî Zarok

33 Fidan, age: S.22.

Başta müzik olmak üzere sözlü kültüre yönelmek: Baskılar nedeniyle Kürtçe basılı kaynaklar hak ettiği sayıda olmasa da zengin bir sözlü Kürt geleneği bulunmaktadır. Çocuk eğitiminde bu kültürden faydalanılmalıdır. Bir toplumun dilinin doğal vurgularının o toplumun müziğinin ritmini yansıttığı ve müziğin çocukların öğrenme yeteneklerini pozitif yönde etkilediği gerçeği³⁴ göz önünde bulundurularak müzik eğitimi artırılmalıdır.

Sonuç

Devletin somut olarak 1924'ten bu yana Kürtçeye karşı uyguladığı doğrudan asimilasyonun yanında dolaylı asimilasyon Kürt dilinin suçla ilişkilendirilmesine, onun başta ekonomi olmak üzere sosyal kurumlarla olan bağının kesilmesine ve böylece dilin prestij kaybına uğramasına neden olmaktadır. Bunlarla birlikte dilin gelişimini sağlayacak kamu, kamu destekli ya da sivil örgüt ve kurumların kurulmaması, kurulmasına izin verilmemesi ya da var olanların baskı altına alınması kalifiye elemanların yetişmesini de zorlaştırmaktadır.

Fakat tüm engellere rağmen Kürtçenin halen çok güçlü bir sosyal olgu olması ve anadilin aynı zamanda bir "ihtiyaç" olması nedeniyle dile ilişkin çalışmalar kurumsal düzeyde de ısrarla sürdürülmektedir. Dil salt politikayla dizayn edilebilecek bir alan değildir. Bunun dünya üzerindeki en somut kanıtlarından biri de yüzyıllardır siyasal baskı altındaki Kürt dilinin yine yaşayan, güçlü bir olgu olmaya devam etmesidir.

Dilin hak ettiği konuma ulaşabilmesi içinse onu en güçlü şekilde sürdürülebilir kılabilecek olan çocukların dille olan ilişkilerinin insan haklarına uygun temele oturtulması gerekmektedir. İnsan hakları temelli dil anlayışı karşısındaki en büyük engel de devlet olduğuna göre sivil toplum kuruluşlarının devlet kurumu üzerinden daha fazla baskı oluşturması, bunu en iyi şekilde yapabilmesi için de hem kendini yeniden üretmesi hem de diğer aktörlerle koordinasyonunu güçlendirmesi gerekmektedir.

34 Yıldırım, Kemal. 1995. *Kodaly Yöntemi ile Müzik Eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kaynakça

- Aydınlık Gazetesi. 2020. *Kışkırtmaya net cevap: Kürtçe tiyatro değil örgüt propagandası yasaklandı!* 15 10. aydinlik.com.tr/haber/kiskirtmaya-net-cevap-kurtce-tiyatro-degil-orgut-propagandasi-yasaklandi-220729.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2008 – 2011.* Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi.
- Coşkun, Vahap, ve Nesrin Uçarlar M. Şerif Derince. 2010. *Dil Yarası, Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri.* Diyarbakır: DİSA.
- Çağlayan, Handan. 2014. Aynı Evde Ayrı Diller / Kuşaklar Arası Dil Değişimi Eğilimler, Sınırlar, Olanaklar: Diyarbakır Örneği. Diyarbakır: DİSA.
- EĞİTİM-SEN, 2020. *Pandemi Koşullarında Eğitim Araştırması.* Erişildi : 11 02, 2020. <https://egitimsen.org.tr/pandemi-kosullarinda-egitim-arastirmasi/>.
- Fîdan, Omer. 2020. *Rewşa Ziman û Pewerdehiya bi Kurdî li Tirkiyeyê.* Amed : Komelaye Berî Her Tîştî Zarok.
- Fîdan, Omer. 2020. *Wek Hêmeya Bingehîn a Çandê Zimanê Dayikê û Bikaranîna Wî.* Amed : Komelaye Berî Her Tîştî Zarok.
- GİYAV. 2019. *İnternet Medyası Çocuk Hak İhlali İzleme Raporu.* Diyarbakır: GİYAV.
- Izsák-Ndiaye, Rita. 2017. *Dilsel Azınlıkların Dil Hakları, Pratik Uygulama Rehberi.* Cenevre: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği.
- Jummins, Jim. 2013. «Dilsel Azınlık Öğrencilerinin Eğitim Başarısının Altında Yatan Temel Psikodilsel ve Sosyolojik Esaslar.» *Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet* içinde, düzenleyen: Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson, Ajit K. Mohanty ve Minati Panda, çeviren Burcu Yalçinkaya. 59-79. Ankara: EĞİTİM-SEN.
- Lévi-Strauss, Claude. 2012. *Yapısal Antropoloji.* Çeviren Adnan Kahiloğulları. Ankara: İmge.
- Mayring, Philipp. 2011. *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş.* Çeviren Adnan Gümüş ve M. Sezai Durgun. Ankara: BilgeSu.
- Seeman, Melvin. 1959. «*On the Meaning of Alienation.*» *American Sociological Review* 6 (24): 783-791.
- Shelton, Dinah, ve Ariel Gould. 2013. «*Positive and Negative Obligations.*» *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* içinde, düzenleyen: Dinah Shelton, 1-12;12-12. Oxford: Oxford University Press.
- Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancaktar, ve Rifat Murat Önok. 2018. *İnsan Hakları El Kitabı.* Ankara: Seçkin.
- Tove, Skutnabb-Kangas. 2000. *Linguistic Genocide in Education—Or Worldwide Diversity and Human Rights?* London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Yeni Yaşam Gazetesi. 2018. *'Kürdüz' dediği için öldürüldü: 2006'da da kardeşleri öldürülmüş.* 23 12. Erişildi: 10 28, 2020. <https://yeniyasamgazetesi.com/kurdüz-dedigi-icin-olduruldu-2006da-da-kardesleri-oldurulmus/>.
- Yıldırım, Kemal. 1995. *Kodaly Yöntemi ile Müzik Eğitimi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Web: www.torakurdi.org
E-mail: info@torakurdi.org